

Književni pregled

Dva tabora v francoski literaturi

Če si hočemo predočiti položaj, ki bi se dal primerjati s položajem, v katerem se danes nahaja francoska književnost, se moramo vrniti v dobo Dreyfusove afere, ko so šli pisatelji na ulico, ko je bila Francija razdeljena v dva tabora, v zagovornike Raison d'Etat na eni, na drugi strani pa v zagovornike „večnega“ blagra domovine, kakor je rekel Péguy. Nauk l'art pour l'artizma, osamljenost pisatelja, oddaljenega od težav javnega življenja (z vsemi starimi simboli: s Spinozo v mansardi, s Heglom, ki niti opazil ni, da se je vršila strašna bitka pri Jeni) postajata nesodobna. „Clercs“ hite v boj. Nekateri vidijo v tem pojav propada, drugi pa se vprašujejo, ali se ne bo literatura z vmešavanjem v dramatične socialne konflikte okopala v studencu Mladosti.

S tega vidika lahko zasledujemo po vojni nagel in zanimiv razvoj. Proustov primer ga kaže zelo dobro. Med 1920 in 1925 so bili zaporedno izhajajoči deli romana „A la recherche du Temps perdu“ en sam velik knjigotržni uspeh. To je bilo novo pojmovanje romana, še več, novo pojmovanje čustev in celo človeka, in sicer v umetnini, v kateri se je zdelo, da manjkajo vsa moralizujoča razglabljanja, vse teze, vsa zastarela vprašanja kot: čemu to koristi, proti čemu, za kaj je napisano. Treba nam je pogledati samo knjigo Pierre-a Quint-a, ki je izšla 1925, da nam bo pisateljeva originalnost vidna. Sedaj pa je isti kritik zatajil svoj idol in izdal majhno knjigo „Une nouvelle lecture de Proust“, v kateri ravno razlaga, da so Proustove knjige izgubile v letu 1936 skoraj vso svojo zanimivost radi njegovega nedotikanja socialnih problemov, razredne borbe itd. V tem preobratu Pierre-a Quint-a, židovskega književnika, je očitvidno toliko odkritosrčnega odkritja kolikor čuta za izpremembe vetra in spretnosti, slediti novim tokovom. Važno pa je, da ti novi tokovi obstojajo.

V letih inflacije in navidezne prosperitete je literatura bila lahko igra, plodonosna zabava. Knjige so se prodajale dobro in so postajale predmet špekulacije. Vsak mesec je bil lansiran nov in to vedno genialen pisatelj. Biti pisatelj je bil dobro plačan in malo utrudljiv posel. Vse to ni trajalo dolgo. Kupci luksuznih knjig so postali redkejši, tečaji so zagrmeli. Pričelo se je govoriti o (materialni) revščini intelektualcev. Vrnili so se časi Vallès-a in stotine abiturijentov lačnih zob in praznih trebuhov so začutile, da umetnost radi umetnosti ne redi.

Skoraj vedno so gospodarski razlogi povod, da se posameznik zave svoje „razredne pripadnosti“. Od 1930. so gospodarski vzroki postali hudi in občutni. Žurnalist je bil manj plačan, romanopisec je dobival manj dohodkov iz avtorskih pravic, izdajatelj, ki je predvsem trgovec, je postajal previden, kadar je šlo za novinca. Marsikateri književnik je končno spoznal, da je samo proletarec kot drugi in da lahko živi samo od prodaje svojega dela. Nekateri so odkrili, da jim hočejo delo odkupiti po najnižji ceni in zanje, kakor za ostale delavce, uveljaviti železni zakon kapitalističnih mezd.

Istočasno zatriumfira fašizem v Evropi. V treh letih je pridobil Nemčijo. V vsej srednji Evropi postane literatura samo še orodje v službi države in nekaterih skrajno primitivnih idej. Nemški pisatelji, ki nočejo biti „gleichschaltani“, so pregnani. Da ne govorimo o Italiji!

V trenutku, ko se je francoski književnik mogel zavedeti „razredne pripadnosti“, je ob tem prizoru začutil nevarnost, ki mu je pretila od zunaj, in spoznal, da ista nesreča, ki je poplavela druge dežele, lahko doseže tudi njega. Spomnimo se Benda-jeve knjige „Trahison des clercs“ „Clerc“ je bil kaznovan, ker je postal

izdajalec. V deželi, kakršna je Francija, kjer ostaja svoboda govora teoretično ideal vsake literature, so se prikazali veliki tabuji fašističnega sveta: Prepoved govora, prepoved pisanja o nekaterih svetih stvareh. Tako se je, prav tako kot v politiki, hitro izvršil prelom v dva bloka. In književniki, prav tako kot državljani, govore, mislijo in pišejo kot „fašisti“ in „antifašisti“.

Na eni strani so stare trdnjave: Académie française, Revue des deux mondes, vsi pisatelji, ki so „uspeli“ ali ki bi radi „uspeli“ in ki so stavili na meščanski svet. Ni jih težko prešteti in zadnja številka pogumne revije, „Crapouillot“, ki govori o „200 družinah“, ki vladajo Francijo za kulisami, je sestavila listo vojščakov starega redu. Seznam povabljenecv na banket Revue de deux mondes, podpisniki manifesta „Za obrambo Zapada“, ki so se v italijansko-abesinskem konfliktu postavili mnogo bolj na stran fašističnega imperializma kakor na stran Italije, Maurice Donnay, Francis de Croisset, Robert Kemp, Martin du Gard, Charles Maurras, Thierry Maulnier, Henri Beraud, Marcel Aymé, Abel Hermant, Abel Bonnard, J. Boulenger, Gonzague Truc, Leon Daudet, P. Mac-Orlan, Henry Bordeaux, Claude Farrère, René Benjamin, Drieu la Rochelle, Henri Massis, Pierre Mauriac, Marcelle Tinayre, Robert Francis, itd., omogočajo kontrolo. Vsega je dovolj, od žurnalistov do filozofov, in romanopisec kot Farrère, ki je nazval Hugoja „budalo“ (ker je bil republikanec in demokrat) ter H. Béraud, ki je predlagal (v članku v „Gringoire“-ju, naj zaslužnijo Anglijo, kolikor se je zavzela za DN, zelo dobro predstavljata novi ton popolnega „okcidentalca“. (V Nemčiji pravijo: arijsca, v Franciji: okcidentalca).

Fašistični intelektualci imajo svoje dnevnike, revije, tednike, ki so često čudovito surovi. Tak je n. pr. „Candide“, kjer dajejo čisto literarne povesti (s podpisi ljudi, ki niso fašisti) okvir raznim zahrbtnim in brutalnim napadom na vse, od preproste demokracije do marksizma, — in „Gringoire“, ki redno dodaja malo pornografije. (Vredno je omeniti, da pornografično časopisje vedno spoštuje domovino in kapital in se varuje vsake nespoštljivosti do vere).

Denimo ob stran porcijo odkritostnosti, ki jo človek v boju vedno ima. Kljub temu je res, da so za večino fašističnih ali napol fašističnih književnikov materialne prednosti občutne. Zlepa ali zgrda, velekapital se je zavzel za doktrine, ki jih branijo. In končno se z obrambo Zapada, s povečevanjem simbolov kot Racine-a (glej knjigo Thierry Maulnier-ja), klasične literature itd. v bistvu samo kroti, in dobro plačano kroti pisatelj. Sicer vemo, kaj hočejo polkovnik de la Rocque et Cie z zahtevo, naj se zapro usta revolucionarnim književnikom, naj se preganjajo učitelji in antifašistični profesorji; zahtevajo isto: močna država naj prevzame monopol na vse oblike misli in vzgoje.

Toda kolikor bolj je rastla nevarnost, toliko bolj je postajala reakcija nanjo živa — in Francija bi bila morala izgubiti vso svojo staro revolucionarno kri, da bi bilo drugače.

Dve veliki postavi sta zavladali v drugem taboru, v taboru antifašistične literature: Romain Rolland in André Gide. Kot človeka in pisatelja sta si antipoda. Toda naj bo njuna literarna vrednost kakršna hoče, v tem trenutku vtelesata isto stvar in isto borbo. Gide-ov razvoj je interesantnejši (kajti Romain Rolland že 20 let služi isti stvari). Pomislimo, da so Faux-Monnayeurji iz leta 1926 in da je težko najti v njih trohico leve misli! Revolucionarni duh (v „socialnem“ in ne v „individualnem“ smislu) se prikaže šele v „Voyage au Congo“. Pred dvema ali tremi leti se je Gide, večno nemirni, begajoči duh, odločil in od tedaj predseduje levčarskim kongresom. Treba bi bilo posebne študije za analizo dialektičnega razvoja njegovega življenja in misli in zato ga tu samo naznačimo. Sicer pa se pod skoki in upori posameznikov skrivajo dolgotrajnejši in mnogo bolj tihi tokovi.

Že nekaj let se aspekt „upora in pobega“, ki je bil značilen za povojno literaturo, kaže v pravi luči. V poeziji je primer surrealizma kar najbolj značilen. Kaj je bilo to gibanje, ki se je sklicevalo na Rimbaud-ja in Lautréamont-a, v začetku? Zanikanje navadne literature, poželenje, razbiti okvire, v katerih so se ljudje navzeli tako mirnih pesniških navad. Toda surrealisti, vsaj nekateri izmed njih, so opazili, da ima to razbijanje smisel samo tedaj, če preide iz literature na socialni red. Tako je Aragon krenil na levo in napisal „Hourra, l'Oural“ in pesmi v slavo petletke.

In kot popolnoma literarno gibanje je surrealizem samo še anahronističen preostanek.

Preveč bi bilo treba s tega stališča povedati o pisateljih. Kakor smo že zgoraj videli, se zdi Proustov intenzivni svet skoraj malenkosten in ozek. Slikanje človeka, slikanje človeka, kaj se to pravi? Kaj je človek v družbi, ki večini svojih članov ne dopusti, da bi bili ljudje?

Zato so pravzaprav zadnja 3 ali 4 leta postali markantni romani, ne sicer ortodoksno marksistični (kar je v korist pisateljem), vendar revolucionarno navdahnjeni. Seveda ne brez boja. Kdo ne ve, da je bil v razdobju 3 let odklonjen Prix Goncourt knjigama „Voyage au bout de la nuit“ in „Sang noir“; Céline in Guilloux sta bila potisnjena v stran v korist poštenih in povprečnih avtorjev. Toda Malraux (La condition humaine, les Conquistadors) in revolucionarni Skrajni vzhod, Aragon (les Cloches de Bâle) in dramatično obdobje pred letom 1914, pred kratkim Guilloux (le Sang noir) in njegov junak, profesor filozofije, simbol brodoloma starih meščanskih vrednot in nemožnosti, da bi nas rešile, še pozneje roman „des Massacres de Paris“, v katerem oživi J. Cassou revolucionarno epopejo Komune: vse te knjige vsi ti avtorji predstavljajo danes isti obraz umetnosti. Najmanj kar moremo trditi o njej, je, da je malo kontemplativna. Strast je njen izraz in ne brezbriznost! In, ali niso bila velika dela vedno tista, ki so se postavila na eno stran? Ali don Quixote, Gargantua in Pantagruel niso pisani v boju in za boj? Opombe vredno je, da je J. Romains v svojem romanu-reki opustil ljudi in v škodo „Amours de Paris“ napravil prostor kapitalističnim problemom, prihajajoči vojni (dejanje se razvija pred 1914) in finančnim spletkam, ki jo vodijo.

Končno skušajo novi pisatelji zamenjati romane, katerih osebe so iz boljšega sveta (vemo, da ta tradicija izvira od Racine-a: samo principi in princeze si lahko privoščijo duševna stanja) in ki so najboljša francoska narodna tradicija, — s sliko ljudstva, takšnega, kakršno je. Stara, tisočkrat propadla ambicija! Kje se je prikazal pojav proletarca? V nekaterih Villon-ovih verzih, v nekaterih francoskih srednjeveških prozah, pri drugovrstnih pisateljih, pri Rétif de la Bretonne-u, in komaj da sta ga zagledala Hugo, Balzac; izkonstruiral ga je Zola.

„Populistični“ roman (slaba beseda, iznašel jo je meščanski kritik in klerikalni bav-bav Thérive) spominja bolj na Gorkega. Tristan Rémy (Fbg. St. Antoine), Poulaille, Dabit, izšli iz ljudstva, nekdanji delavci, slikajo življenje pariškega delavca. Prikazovanje je hkrati akt antifašističnega prepričanja. Sama ugotovitev nekaterih dejstev je toliko vredna, kolikor dolgo dokazovanje in sklep je, sicer z manj lirizma kot pri Guillouxu, ampak s prav toliko in še več avtoritete, orožje, sovražno današnji družbi.

Literarna ali poetična vrednost onih neresničnih romanov, ki so nekaj časa sem tako v modi (Robert Francis-jevi, n. pr.) ne bo zmagala nad njimi. „Antifašistični“ aspekt je manj viden v gledališču, kar je razumljivo. Gledališče je prav tako kakor kino (in celo kino ima na razpolago ruske filme in nekaj ameriških — I am the fugitive from the chain gang, Big House, — ki so naravno v Jugoslaviji

nepoznani) trgovsko podjetje in kot tako ne more iz terena prav mislečih.¹ Vendar je zanimanje, ki ga vzbuja sovjetsko gledališče, nekaj drugega kot navadna radovednost. Nič čudnega, če se v tem geometričnem prostoru srečata katolik Copeau, človek Vieux Colombier-ja, in dramaturg Lenormand, pisatelj „levičar“. Copeau pravi, da je življensko potrebno, da gledališče spet najde svojo staro zibel, da naj bo zveza med ljudstvom — gledalcem in dramo, ki jo igra družina, polna prepričanja. Lenormand-u se je zdelo, da je na svojem potovanju v Rusijo videl to uresničeno, in misli, da je v meščanski družbi kaj podobnega nemogoče, v fašistični pa prevara. Posvetil se je celo adaptaciji sovjetske igre „Čudovita zlitina“ (ki je v ostalem zbegala celo njegove pristaše).

Odmevi sodobne borbe med fašizmom in antifašizmom pa so morda najbolj tragični v katoliških dušah. Katoliški pisatelji zapuščajo v luči dogodkov tradicionalno pot. Vemo, kaj je pomenjala vera Paul Bourget-ju, brez dvoma najbolj reprezentativnemu katoliškemu pisatelju zadnje generacije: predvsem sredstvo družbene ohranitve. Treba je bilo biti Francoz, katolik, militarist, kapitalist ali vsaj pristaš armade in kapitala. Vse to je bilo povezano med seboj. Zdi se, da nekateri katoliški pisatelji zapuščajo te pozicije — in to ne najmanjši. Najti skušajo drugačno krščanstvo, kot je krščanstvo bankirjev in trgovcev s kanoni. Tako je za italijanskega napada na Abesinijo Mauriac opozarjal, da so Abesinci kljub vsemu kristjani in da priča abesinsko truplo, ki ga je avijonska bomba podrla v pesek, o mučeništvu brata v veri. Tako smo videli, da sodeluje Maritain v čisto antifašističnih publikacijah, medtem ko so Massis in drugi ploskali Mussoliniju in so se v občudovanju moči pridružili materialističnim heretikom Action française. Zdi se, da je najti na tej ravnini neke vrste vez, kjer se kristjani in marksisti razumevajo. Rodile so se revije in tedniki, ki vzbujajo vero v ta navidez paradoksalni sporazum. Omenimo „Esprit“ z večjidel odločno katoliškimi uredniki kakor so Madaule in Mounier, katerih stališča pa so po večini antikapitalistična in antifašistična.

Fašističnim publikacijam, kakršne so „Candide“ in „Gringoire“, odgovarja že nekaj mesecev v drugem taboru nov tednik „Vendredi“. Njegovo uredništvo razmeroma dobro kaže, kaj so antifašistični intelektualci. So ista imena, ki jih srečamo v „Comité de Vigilance“, Alain, Baby, profesor zgodovine, Victor Basch, honorarni profesor na fil. fakulteti, Julien Benda, Jean Cassou, M. Cohen, E. Dabit, Léon Paul Fargue, Ramon Fernandez, André Gide, Jean Giono, Guéhenno, Joliot Curie, Francis Jourdain, Lahy, Langevin, Lévy, Bruhl, Ozenfant, Wallon itd., ista, ki jih lahko postavimo ekipi „okcidentalcev“ nasproti. Od Gide-a do Maritain-a, preko Chamson-a in Guéhenno-ja. Komunisti so v manjšini. Najdemo jih bolj v „Commune“, deloma tudi v „Nouvelle Revue française“, nekdanjem Proustovem in Gidovem templu, ki ostaja navidez popolnoma literaren, kjer pa se vsi ali skoraj vsi nagibajo na levo.²

¹ Tu naj opomnimo, da je zadnja Giraudoux-jeva igra „Trojanska vojna se ne bo vršila“ triumfalno uspela gotovo radi odločnega antifašizma, ki ga slutimo v njej. V današnjih časih, ko govorimo samo o prestižu (cf. Hitler, Mussolini), o časti, je drzno na odru zatrjevati, da je vredno za mir žrtvovati čast, da je obraz vojne samo krvav, da je grd.

² Značilen primer: Giraudoux, briandist, lokarnist, protihitlerjevec, protimussolinijevc je ostal sodelavec Nouvelle Revue Française. — P. Morand, ki je postal (po Europe galante in Ouvert la Nuit) odločen fašist, ne piše več vanjo! Evropi je dajal ton revolucionarni duh, ki je simpatiziral z marksizmom in ki sta ga čudovito dobro vtelešala Guéhenno in J. Richard Bloch.

Treba je povedati še nekaj besed o filozofiji. Danes skoraj vsi trdijo, da se mora tudi ta spustiti v borbo. Že dolgo časa so ljudje okrog Action française trdili isto. Današnji antifašisti radi odkrivajo v Platonu socialnega revolucionarja in spominjajo na to, da se je Spinoza postavil zoper krivico.

Modernim univerzitetnim filozofom očitajo, da ne obsojajo družbe in to bolj iz previdnosti kot iz nekompetence. (Čitajte o tem predmetu Nizanove „Chiens de garde“, kjer sicer na nekoliko simplističen način obtožuje Bergsona, Brunschwiga in celo Durkheimovo filozofijo, da branijo kapitalizem. In glej v „Commune“ Friedmannove napade na Bergsona in njegovo filozofijo z revolucionarnega stališča.) Tak profesor filozofije kot Alain, katerega osebni ugled je velik, vodi borbo proti fašizmu. Celotni filologi in fiziki posredujejo. V tem oziru je čitanje pred kratkim izišle zbirke „A la lumière du marxisme“ zelo zanimivo.³ Še bolj kot poizkus, zastavi vprašanje zveze med marksizmom in pozitivno znanostjo, čutimo v njej skrb, da jo bo treba kmalu braniti pred totalitarnim fašističnim duhom!

Nekateri jokavi duhovi žalujejo, ko se tako vsa literatura prepaja s politikom. In vendar se vprašujem, ali ni ta preokret zdravilen? Enake smo imeli za renesanse, v osemnajstem stoletju. In vidim več prednosti kot neprikladnosti v tem, da se razgali in pospeši propad nekega humanizma. Toliko laži, toliko hinavstva je v idealistični koncepciji literature nad razredi, toliko hotene pozabe resnice, da je duh do danes pomenil privilegij neke manjšine, da moremo samo zahvaliti bogove, ker je problem boljše zastavljen. Kako more biti proletarec, priklenjen na delo ali poživinjen od brezposelnosti, človek v tistem smislu, katerega daje tej besedi meščanski idealizem? In čeprav se zdi fašizem osvoboditev, je samo druga laž. Zasluga francoskih pisateljev, ki se nekaj časa sem grupirajo in organizirajo v borbi, je, da so razkrinkali to laž in zopet našli staro tradicijo francoske literature v času, ko ima v drugih deželah pisatelj samo še osnovno pravico, da ploska tiranu diktatorju, tiranu rasi, tiranu nacionalizmu.

— X.

Jean Yves Lacroix

Kritika

Dr. Milan Vidmar: Moj pogled na svet. V Ljubljani 1955, str. XII. + 347.

Avtor nas upelje v svojo knjigo z zagotovilom, da nikakor ni hotel napisati znanstvene razprave, ampak samo povedati, kako on vidi vse, kar ga obdaja, skozi svoja očala, „sestavljajoč v sliko drobce, ki so jih znosili nešteti opazovalci in mešajoč mednje svoje.“

Kot elektrotehnika zanima avtorja seveda svet predvsem z njegove fizikalne strani, zato so glavna poglavja posvečena problemom in izsledkom fizike in astronomije. Pa tudi ko govori o človeštvu in njegovem pomenu za nadaljnjo usodo vesoljstva, ostaja v bistvu na stališču filozofije anorganske prirode.

Reči se mora, da je knjiga bogata tako po množini kakor po originalnosti misli. Polna duhovitih domislic, seznanja čitatelja na poljuden pa zato nič manj zanimiv način s problemi prostora in časa, z vprašanjem četrte dimenzije in zakrivljenosti vsemirja, z osnovnimi mislimi relativnostne teorije, atomske teorije in valovne mehanike. Vodi ga v mislih skozi praznine med ozvezdji v nepojmljivih daljavah makrokozma in med elektroni v nepojmljivih drobnjavah mikrokozma.

³ To je serija člankov, ki so jih spisali znani specialisti glavnih znanstvenih disciplin s sledečega stališča: v čem jih marksizem more in v čem jih ne more voditi?